

Recenzja książki

Gabriela Lorens, Aleksandra Karwowska,
Izabela Więcek-Poborczyk

GORA. Gesty Obrazujące Ruchy Artykulatorów,
Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk 2017, ss. 167.

Jolanta Panasiuk

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin
Zakład Logopedii i Językoznawstwa Stosowanego

Książka jest poradnikiem metodycznym dla logopedów oraz rodziców lub opiekunów osób z zaburzeniami artykulacji. Autorki przedstawiły w nim metodę, opatentowaną pod nazwą „©GORA. Gesty Obrazujące Ruchy Artykulatorów”, autorstwa Gabrieli Lorens i Ingi Piotrowskiej, która służy wizualizacji niektórych cech artykulacyjnych głosek. Metoda jest przydatna w pracy nad opanowaniem wzorców artykulacji i może być stosowana w terapii wszystkich tych zaburzeń mowy, w których trudności w planowaniu i kontrolowaniu ruchów artykulacyjnych, zwane zaburzeniami kinestezji artykulacyjnej (apraksją/dyspraksją oralną), a także niedobory percepcji słuchowej utrudniają opanowanie ruchów artykulacyjnych i prawidłową realizację wypowiedzi.

Metoda wspomagająca kształtowanie ruchów artykulacyjnych „©GORA. Gesty Obrazujące Ruchy Artykulatorów” opiera się na opisanych w literaturze przedmiotu neurofizjologicznych mechanizmach kinestezji warunkujących wykonywanie i kontrolowanie ruchów dowolnych. Zaburzenia kinestetyczne pojawiają się w wyniku niedokształcenia lub uszkodzenia kory mózgowej zlokalizowanej w dolnych partiach okolicy zaśrodkowej (postcentralnej), leżącej ku tyłowi od bruzdy Rolanda (wieczko ciemieniowe), co pokrywa się z polami 1, 2 i 3 Brodmanna. Zakręt zaśrodkowy, przebiegający równolegle do bruzdy środkowej Rolanda (*central sulcus*) i prostopadle do podłoża w płacie ciemieniowym, stanowi pierwszorzędową korę czuciową S1 (*primary somatic sensory cortex*). Jest to okolica analizująca dane somatosensoryczne ze wzgórza, które odbiera te informacje z jąder nerwów czaszkowych i z rdzenia kręgowego.

Zaburzenia kinestetyczne w obrębie aparatu mowy (apraksja oralna), zwane też agnozą somestetyczną oralną, upośledzają dopływ impulsów skierowanych do określonych grup mięśni artykulacyjnych, przez co zanika precyzyjny i wybiórczy charakter ruchu. Zaburzenie wybiórczej aferencji kinestetycznej, powodujące upośledzenie precyzji aktu ruchowego, leży u podstaw tej formy apraksji, którą Liepmann określił apraksją motoryczną, a której według Łurii należałoby nadać nazwę bardziej dokładną – apraksja aferentna lub kinestetyczna. Zaburzenie czucia aparatu artykulacyjnego dezorganizuje proces generowania mowy. W takiej sytuacji niemożliwe jest wykonanie precyzyjnych ruchów języka, ust, warg i krtani, dzięki którym realizowana jest wypowiedź, chociaż działanie kory motorycznej jest prawidłowe. Pacjent nie potrafi odtworzyć odpowiednich układów języka i warg, wykonać ruchów na polecenie. Niewykształcenie lub utrata precyzyjnego różnicowania ruchów artykulacyjnych doprowadza bądź to do niemożności artykułowania głosek, bądź to do zakłócenia ich wyrazistości artykulacyjnej. Jest to jeden z częściej występujących problemów logopedycznych występujących w kilku jednostkach patologii mowy, przede wszystkim w alalii, niedokształceniu mowy o typie afazji, afazji i oligofazji.

Opracowanie „©GORA. Gesty Obrazujące Ruchy Artykulatorów” prezentuje mnemotechniczny sposób wspomaganie w kształceniu prawidłowej artykulacji, który był od lat stosowany przez logopedów, zwykle jednak intuicyjnie. Te praktykę autorki metody uporządkowały, ujednoliciły i usystematyzowały zgodnie z prawami fonetyki i anatomiczno-fizjologicznymi uwarunkowaniami sprawności artykulacyjnych, a autorki książki opisały, tworząc narzędzie bardzo przydatne w przełamywaniu apraksji mowy.

Patomechanizm apraksji mowy polega na zakłóceniach w analizie i syntezie doznań czuciowych (kinestetycznych) docierających do kory mózgowej od poszczególnych narządów artykulacyjnych. Bez wyraźnie zarysowanej podstawy aferentnej nie może być wykonany żaden kontrolowany ruch w obrębie narządów mowy, ruchem sterują bowiem systemy ciągłej korektury aferentnej, których działanie jest w przypadku apraksji zakłócone. To samo dotyczy ruchów artykulacyjnych, złożone układy języka, warg i krtani w trakcie realizowania wypowiedzi słownych wymagają szczególnie precyzyjnych impulsów kierunkowych. Zaburzenie syntezy aferentnej doprowadza do trudności w opanowaniu czuciowych (somestetycznych) wzorców głosek. Może też nastąpić utrata somestetycznych wzorców głosek (agnoza somestetyczna) w wyniku uszkodzeń neurologicznych. Objawem agnozji somestetycznej jest zaburzenie artykulacji, a dokładniej – niemożność odnalezienia właściwego ułożenia narządów artykulacyjnych do realizacji poszczególnych głosek i niezdolność do realizowania wypowiedzi, a w cięższych przypadkach trudnościami w realizowaniu dźwięków mowy

zbliżonych pod względem cech artykulacyjnych – w tych przypadkach występują rozmaite zniekształcenia fonetyczne (zamienianie określonego dźwięku na inny, odmienny pod względem charakterystyki akustycznej i artykulacyjnej), np. mylenie głosek dźwięcznych i bezdźwięcznych, ustnych i nosowych itd. Pacjenci, nie znajdując odpowiedniego układu artykulacyjnego, mówią wolno i z wysiłkiem, co w konsekwencji doprowadza dodatkowo do zakłóceń prozodycznych (spowolnienie tempa mówienia, spłaszczenie przebiegów intonacyjnych, wyrównanie akcentu wyrazowego i zdaniowego). Problemy z artykulacją mogą mieć odbicie również w czynnościach głośniego czytania i pisania. W trakcie czytania, pomimo prawidłowego spostrzegania wzrokowego, mogą występować zniekształcenia artykulacyjne. U dzieci w wieku szkolnym apraksja oralna może zatem powodować nie tylko trudności komunikacyjne, ale być też źródłem problemów szkolnych.

Metoda ©GORA pomaga w przezwyciężaniu tych trudności. Wiadomo, że artykulacja dźwięków mowy wymaga dokładnego zróżnicowania fonemów, będących podstawą do realizowania bardziej złożonych struktur językowych – nie ogranicza się do analizy i syntezy słuchowej dźwięków. Precyzyjne ruchy aparatu artykulacyjnego tworzą złożony i zorganizowany system opozycji artykulacyjnych. Ten system określa dźwięki o cechach mniej lub bardziej zbliżonych pod względem charakterystyki artykulacyjnej – różniących się jedną określoną cechą dystynktywną. Realizacja zbliżonych, lecz różniących się artykulatów, np. wargowych *m, p, b* lub przedniojęzykowo-zębowych *t, d, l*, wiąże się z koniecznością precyzyjnego zróżnicowania ruchów, możliwych do wykonania jedynie w wypadkach, gdy wykształcona jest lub dostatecznie zachowana aferentacja kinestetyczna. Gdy modalność czuciowa jest niewykształcona lub następuje utrata gnozzi proprioceptywnej w wyniku schorzeń neurologicznych, ten defekt może zostać skompensowany poprzez kontrolę innego zmysłu, w przypadku metody ©GORA – wzroku.

W zamierzeniu Auterek metoda Gestów Obrazujących Ruchy Artykulatorów ©GORA powstała po to, „aby wesprzeć terapię logopedyczną dzieci z zaburzoną kinestezją artykulacyjną, jako pomoc w rozwiązywaniu problemów w czuciu ułożenia narządów artykulacyjnych”. Niemożność odnalezienia właściwych układów aparatu artykulacyjnego przy wykonywaniu dowolnych ruchów oralnych jest zarówno dla dziecka, jak też dorosłego doświadczeniem frustrującym, a usilne i nieskuteczne próby ustawiania artykulatorów według jedynie słownej instrukcji terapeuty wzmagają u pacjenta poczucie niemocy.

Głównym zadaniem terapii w przypadkach zaburzeń kinestezji artykulacyjnej jest przezwyciężenie defektu aferentacji, wytworzenie nowego sposobu odbioru i kontroli informacji o ułożeniu układów artykulacyjnych. Mechanizm regulujący czynność artykulowania głosek odbywa się w oparciu o modalność

wzrokową – gesty ilustrujące cechy artykulacyjne głosek oraz litery. Litera stanowiąca znak graficzny głoski sprzyja utrwaleniu artykulacji, dodatkowo niektóre litery mogą pomóc w zapamiętaniu ułożenia aparatu artykulacyjnego. W metodzie Gestów Obrazujących Ruchy Artykulatorów ©GORA artykulacja poszczególnych głosek jest łączona z gestem ilustrującym cechy artykulacyjne oraz znakiem graficznym (literą). Psychologiczną gotowość pacjenta do ćwiczeń i mówienia uzyskuje się poprzez wykorzystanie materiału słownego o istotnym dla niego emocjonalnym znaczeniu.

Kolejność ćwiczonych głosek nie jest bez znaczenia, zaczyna się od głosek najbardziej widocznych, wyrazistych artykulacyjnie, najbardziej zróżnicowanych pod względem miejsca artykulacji i stopnia zbliżenia narządów mowy. W trakcie tych ćwiczeń terapeuta bardzo wyraźnie prezentuje układ warg i języka przy wymawianiu poszczególnych głosek tak, aby pacjent był w stanie go „naśladować”. Głoskę uznaje się za opracowaną wówczas, gdy pacjent potrafi samodzielnie ją wypowiedzieć w dowolnym kontekście fonetycznym.

Kompozycja książki jest przejrzysta, logicznie uporządkowana i kompletna. Całość opracowania obejmuje: *Wstęp*, osiem krótkich rozdziałów, *Słowniczek*, *Bibliografię* oraz spisy tabel, rycin i zdjęć. Trzy pierwsze rozdziały są swego rodzaju repetytorium z zakresu fonetyki, przydatnym zwłaszcza dla studentów logopedii na wczesnym etapie kształcenia oraz rodziców i opiekunów pacjenta, którzy mogą zapoznać się, rzecz jasna, na pewnym stopniu ogólności z prawami fonetycznymi i mechanizmami artykulacji. W kontekście ustaleń teoretycznych zaprezentowany został opis gestów obrazujących ruchy artykulatorów – ©GORA (rozdział IV), zasady ich wykorzystania w terapii logopedycznej w przypadku rozmaitych zaburzeń (rozdział V) na tle innych istniejących metod gestowych (fonogestów, gestów artykulacyjnych, daktylografii, tadomy, języka migowego, alfabetu punktowego dłoni itp.) wspierających terapię logopedyczną (rozdział VI), przykładowe scenariusze zajęć logopedycznych prowadzonych z wykorzystaniem ©GORA, a także spostrzeżenia terapeutów i rodziców, którzy korzystali z systemu ©GORA. W *Słowniczku* zamieszczono wyjaśnienie niektórych terminów przywołanych w opracowaniu, a w *Bibliografii* wykaz literatury przedmiotu.

Autorki opisały metodę „©GORA. Gesty Obrazujące Ruchy Artykulatorów” w sposób przystępny i czytelny, wykorzystując dodatkowo materiały fotograficzne, na których zaprezentowane zostały gesty obrazujące ruchy artykulatorów opracowane dla poszczególnych samogłosek i spółgłosek uwzględniające ich wizualny obraz (układ artykulatorów „na masce”, gest i ewentualnie gesty dodatkowe ilustrujące ten układ artykulacyjny), a także słuchową (wymówienie) i wzrokową realizację fonemu (litera). Sposób prezentacji jest przejrzysty i logiczny. Umożliwia również osobie bez specjalistycznego przygotowania (rodzic / opie-

kun) przyswojenie tej techniki i wspomaganie ćwiczeń artykulacyjnych w warunkach domowych. Zamieszczone na końcu opracowania przykładowe scenariusze zajęć z wykorzystaniem tej metody niosą dodatkowy walor pogładowy.

Z pełnym przekonaniem polecam zapoznanie się z książką Gabrieli Lorenz, Aleksandry Karwowskiej i Izabeli Więcek-Poborczyk pt. „©GORA. Gesty Obrazujące Ruchy Artykulatorów”. Uporządkowane i precyzyjnie opisane sposoby wizualizacji ruchów artykulacyjnych mogą pomóc logopedom, a także rodzicom i opiekunom w kształtowaniu prawidłowych wzorców wymowy u osób z zaburzeniami kinestezji artykulacyjnej oraz/lub kontroli słuchowej. Opracowanie, odwołując się do uniwersalnych praw neurofizjologicznych, systematyzuje mnemotechniki wspomagające kształcenie i usprawnianie artykulacji. Naturalność, prostota i przejrzystość metody ©GORA umożliwia jej zastosowanie w pracy z dziećmi i dorosłymi.